III.

Legaturile Bisericii moldovenesti cu Patriarhia constantinopolitana.

In adevar, daca supt Mihnea-Voda, care primia pe trimesul calugarilor de la manastirea Blatadonului din Salonic si li dadea 2.500 de aspri, Biserica munteana pare sa fi avut legaturi neintrerupte cu Scaunul patriarhal din Capitala Imparatiei, Moldova din vremea lui Petru Schiopul si a urmasilor sai, pana la sfarsitul dinastiei iubitoare de crestini si ingaduitoare de catolicism a Movilestilor, arata sa fi avut numai afaceri politice cu unii dintre clericii cari se bucurau de mai multa trecere la Constantinopol. Astfel Patriarhul Ieremia scria “Vladicai” Gheorghie la Bozen pentru a-l indemna sa grabeasca plecarea lui Petru-Voda, caruia i se va capata din nou stapanirea Moldovei, si se indrepta catre Domnul fugar insusi, “fiul sufletesc iubit al Smereniei Lui”, dandu-i nadejdi de inoirea Domniei. Dovezi insa despre o adevarata ascultare de Patriarhia ecumenica in cele bisericesti n’avem de spre partea Moldovenilor.

Domnul Moldovei, ca si al Terii-Romanesti, primia in Constantinopol miruirea din partea capeteniei recunoscute a ortodoxiei, care-l privia ca pe un fel de urmas, slabit, umilit si trimes in surgun departe peste Dunare, al Imparatilor “bine-credinciosi” si “de Dumnezeu incununati” ai trecutului bizantin: inaintea tinzii bisericii care se invredniceste de slujba Ecumenicului el e intampinat, in ziua sfintirii sale, de inaltii demnitari ai Curtii patriarhale si de Mitropolitii ce se intampla a fi in Constantinopol sau se afla statornic in Sinodul “Bisericii celei mari”. In naos il asteapta Patriarhul insusi, si Scaunul imparatesc e gatit pentru a primi pe singurul stapanitor crestin ce a mai ramas in Rasaritul ortodox. Ecteniile ce se canta il preamaresc intocmai cum se preamariau odata Imparatii Romei celei noua, urandu-i-se “prea-cucernicului, prea-seninatului si prea-innaltatului nostru Domn putere, biruinta, trainicie, sanatate si mantuire”, precum si orice biruinta asupra dusmanului. Dupa ungere, Voevodul asculta o cuvantare patriarhala, in care era sfatuit sa fie drept, sa-si carmuiasca hine tara si “sa apere Biserica”, ca al carii ocrotitor firesc aparea, in lipsa, macar pentru catva timp, a unuia mai mare decat dansul. Mihnea-Voda era considerat ca un “rege” ortodox de calugarii manastirilor din Tesalia. Dar niciun Mitropolit moldovean si, pana la Mihai Viteazul, - cand, pentru scurta vreme, datinele vechi se intoarsera -, niciun Mitropolit muntean nu trebuia sa-si capete carja de la Constantinopol, nici macar sa mearga ori sa scrie acolo pentru o recunoastere care nu se mai socotia de nevoie.

Totusi, mai mult din lipsa de bani decat din simt de mandrie, Patriarhia constantinopolitana avea nevoie de terile dunarene, care o uitasera asa de mult. Cu acest gand venise in Moldova lui Alexandru Lapusneanu, la 1561, Patriarhul Ioasaf, care se afla in tara la 1-iu Ianuar din acest an, luand parte, de sigur, si la punerea temeliilor manastirii Slatina. Pentru aceia venise in partile noastre, bine primit si in Bucurestii lui Mihnea-Voda si in Iasul lui Petru Schiopul, Patriarhul strangator de pomeni Ieremia. Afacerile Patriarhului ramasera in sama “dascalului”, a lui Nichifor Parhasios,

“cantaretul”, vicariu patriarhal, a carui mana se dovedi prea darnica pentru Vistieria aproape secata a Ecumenicului flamand. Nichifor ingriji, dupa intoarcerea lui Ieremia, de interesele lui Aron-Voda al Moldovei, si, prin staruintile lui, Petru Cercel isi afla sfarsitul in apele Marii. La 1593 el ar fi impiedecat, daca este sa-l credem, planul lui Sinan-Pasa, Marele-Vizir, de a face pasalacuri din terile noastre.

De la 1592, “dascalul” era “exarh patriarhal”, mai ales pentru terile de peste Dunare, pe care Ieremia le credea cistigate prin calatoria lui. Numirea lui Mihai Viteazul i se datori, se spune, lui. El se indrepta deci catre Principate in anul de mare primejdie si stralucita glorie 1595, pentru a pune stavila catolicismului, care se intaria intre Latinii vechi, supusi Domnului Moldovei, si care, prin inprijirea lui Solikowski si Warszewiecki, prin Colegiile din Vilna, Liov si Polock, in sfarsit prin sprijinul noului rege polon Sigismund al III-lea, care voia sa se arate un cat mai bun catolic, capatase acum sufletele celor mai multi dintre Rutenii ce traiau supt puterea regelui Poloniei, si proclamase chiar aceasta convertire in sinodul tinut, cu opt Vladici rusi, la Brzesk, in ziua de 12 Iunie 1595.

Nichifor se asteptase sa gaseasca la noi linistea trebuitoare pentru a se tinea un sobor de intarire a ortodoxiei. Dar el veni odata cu ostile cotropitoare ale lui Sinan si vazu cu ochii sai manastirea lui Alexandru-Voda si a fiului lui, Mihnea, «manastirea de caramizi de langa Bucuresti», prefacuta in moschee si cuprinsa, cu cimitir cu tot, in «palanca» noua de aparare, pe cand intreg orasul era incunjurat de intarituri ce purtau in bastioanele lor tunuri. Si la Targoviste el a fost poate martur al stricarii unor biserici de catre Turci; la Sf. Nicolae se vede si astazi insemnarea ca zidirea a fost «sparta la Sinan-Pasa»; Mitropolia a adapostit pe hogea Islamului facandu-si rugaciunea. Totusi, calatorind rapede, «dascalul» ajunse la Iasi inainte de intrarea lui Zamoyski cu ostile lui polone in Moldova, pe care Cancelariul si Hatman o smulse catre sfarsitul lui August de la noul Domn al ei, Stefan Razvan, pus de Ardeleni tocmai pentru a fi o stavila in calea Polonilor ca si in a Turcilor.

La sinodul din Iasi (13-7 August 1595), pentru infranarea propagandei catolice in Tinuturile rusesti si romanesti, se adunara cu Nichifor poate episcopii ruteni cari protestasera la 1-iu Iulie precedent impotriva actului de Unire de la Brzesk, Ghedeon Balaban, episcop de Liov, si colegul sau din Przemysl; ei erau sprijiniti de Cazaci, cari se si ridicara in arme asupra Polonilor, la 1592, supt Kosinski, si la 1595 din nou, supt Loboda si Nalivaico. Se adunara si Vladicii romani: Mardarie, Mitropolit al Moldovei, Mihail al Terii-Romanesti, care luase locul lui Eftimie, scos de Mihai-Voda, de sigur pentru tradare in incheierea tratatului cu Ardelenii, Agafton al Romanului, Amfilohie al Radautului, Grecul Luca de Buzau si Partenie de Ramnic.

Sa urmarim intaiu istoria Mitropoliei moldovene in acesti ani. Gheorghie Movila fugise in Apusul catolic, impreuna cu Petru Schiopul. Aron-Voda trebuise astfel sa dea terii un nou Mitropolit, si pentru aceasta el ridica la cea mai inalta treapta a ierarhiei bisericesti moldovene pe Vladica Agafton de Roman, care se retrase pe urma, asezandu-se in manastirea Moldovitei, de unde scria catre Bistriteni, intre 1601 si 1604, «Vladica Agafton de tara Moldovei». Pentru Scaunul din Roman alegerea lui se opri asupra unui cleric cunoscut si pana atunci, Nicanor, care a zidit vechea manastire din deal de la

Agapia, manastire astazi in ruina; o povestire tarzie stie sa spuie despre inrudirea dintre acest Nicanor, care e pomenit la 28 Februar 1592 intr'un act domnesc de marturie, si Aron-Voda, «fiindu-i nepot Mitropolitului»; Domnul se dadea drept fiul lui Alexandru-Voda Lapusneanu, si, daca marturia legendei puse in scris de Neculce e adevarata, ar urma ca Nicanor era fratele femeii cu care Lapusneanul a avut pe acest norocos copil din flori. Nicanor prin singura infatisarea sa manioasa ar fi silit pe nepot sa fuga peste munti cand fu descoperit ca umbla pe la o manastire de calugarite, si o stanca taiata pentru a se face drum prin ea ar fi pomenind, printr'o pisanie, azi stearsa, intamplarea acestei fugi. Nicanor ar fi stat, dupa o alta versiune a povestii, ca staret al Agapiei inca din zilele Doamnei Elena a lui Petru Rares, ucisa apoi de Lapusneanu, si s'ar fi adapostit ca schimnicul Nil, dupa ce parasi Scaunul arhipastoresc al Moldovei, in locul de unde i se incepuse rostul de carmuitor bisericesc. De fapt, e aratat ca «fost episcop» intr'un act al lui Petru Schiopul din 4 Ianuar 1586, privitor tocmai la manastirea Agapia. Aron il chiama a doua oara la episcopie, unde se afla la 10 August 1594. De acolo trece, pentru scurta vreme, la Mitropolie, iar apoi se ascunde la Agapia, care a fost, pana aproape de noi, manastire de calugari, si nu de calugarite: acolo se intampina, intr'un document nedatat, "Nicanor biv Mitropolit". Mormantul lui, care nu se mai poate deosebi astazi, ar fi tot in acel ultim adapost al sau.

La 10 August 1594, Mitropolia Moldovei o avea un Mitrofan, de obarsie manastireasca necunoscuta: el intareste un act de danie catre manastirea Pobrata, alaturea cu "Nica" de la Roman si cu episcopul de Radauti, Mardarie, urmas al lui Ghedeon. Spre sfarsitul anului, el merge, impreuna cu Vornicul Crastea, la Curtea imparateasca, pentru a face declaratia de supunere. La 7 April din anul urmator, el arata Bistritenilor din Ardeal, unor vechi prieteni, - ceia ce ar dovedi ca el fusese egumen la vre-o manastire din munte -, ca Domnul sau, prietenul crestinatatii, se lupta de sarg impotriva paganilor, "dusmanii lui Hristos", ucigand, acum in urma, la Smil sau Ismail pe toti aparatorii ca si pe toti locuitorii acelei cetati nenorocite. Tovarasul de ganduri razboinice ale lui Aron-Voda si corespondentul Sasilor din Bistrita nu pastra carja decat pana in acele zile din Maiu urmator, cand Domnul sau fu rasturnat de Ungurii din straja si dus in Ardeal, unde si muri.

Stefan Razvan, urmasul din mila lui Sigismund Bathory al lui Aron, isi facu alt Mitropolit, pe Mardarie de Radauti, si, astfel, acesta statea alaturi de Mihail al Ungrovlahiei in fruntea Vladicilor stransi la Iasi pentru a impiedeca silintile spre Unire ale misionarilor catolici.

Hotararile complecte ale sinodului din Iasi nu ni s'au pastrat, dar putem banui lesne cuprinsul lor. Ele nu fura insa aduse la indeplinire, caci un Domn ca Ieremia Movila, care inlocui, inca in August 1595, pe Stefan-Voda, nu putea sa aiba o directie ortodoxa prea stricta, odata ce facea parte dintre sfatuitorii lui Petru Schiopul, odata ce era fratele Mitropolitului Gheorghie, ingaduitorul si curtenitorul catolicilor, odata ce, acum in urma, ajungea unde nu visase vre-odata sa ajunga, prin armele lui Ioan Zamoyski, Hatmanul Poloniei. Poate ca Mardarie parasi Scaunul sau arhipastoresc inca dela venirea in Domnie a Ieremiei: oricum, acesta nu-l putea suferi mult timp in preajma lui.

In curand se tinu un al doilea sinod impotriva propagandei latine, dar nu in Moldova, care nu fu nici represintata la desbaterile cele noua, ci in orasul Brzesk, care facea parte din stapanirea printului de Ostrog, Constantin; acesta, un prieten al lui Mihai Viteazul, facuse in Capitala sa o tipografie, care dadu Biblia slavona din 1581, si o scoala mai inalta, la care chema ca director pe Meletie Smotricki din Camenita si pe acel Gheorghe Palamede, din Creta, care a cantat in lungi versuri grecesti palide "“vitejiile” lui Mihai Viteazul. La el se adaposti si un Mitropolit grec, Pafnutie. Nichifor dascalul, care fusese inchis catva de Ieremia, pentru ca ar fi spionat in folosul Turcilor la Hotin, alerga si el la acest mic centru al ortodoxiei celei mai sigure si mai hotarate. Planul lui Ieremia-Voda de a-l prinde din nou cu ajutorul Polonilor, plan aratat in scrisoarea lui de la 18 Iunie 1596, ramase zadarnic. Cat priveste pe Mardarie, fostul Mitropolit moldovenesc era in 1602 egumen in Tinuturile gazduitorului sau, la manastirea Sf. Gheorghe din Drohobycz, si facea negot prin nepotul sau, Grecul Dimitrie Georgiowitz din Zamosc.

De acum inainte lupta dintre catolicism si ortodoxie se margeneste in hotarele Poloniei. Sinodul din Brzesk, in 1596, se parea ca trebuie sa se mantuie printr’o sangeroasa lupta cu armele; la urma, cele doua partide dadura doua adunari deosebite: a unitilor arata aplecare catre politica regelui Sigismund si a lui Zamoyski. Dar o a doua, in fruntea careia erau Nichifor si Chiril Lucaris, hotara ca episcopii cari si-au lasat legea au pierdut, cu Mitropolitul lor, Mihail Ragoza, in frunte, si situatiile lor arhieresti. Constantin de Ostrog, “cneazul Constantin Vasile”, ramase si el in parerile lui, sprijinit de Cazaci. Impotriva acestora din urma se dadu la 1597 o mare lovitura, prinzandu-se una din cele doua capetenii ale lor, Nalevaico, al carui cap cazu in chiar acest an. Din parte-i, dascalul Nichifor, dupa ce fusese intrebuintat, un timp, de insusi Ieremia-Voda, pentru a-l impaca, de spre Turci, cu Sinan-Pasa, fu inchis la Marienburg si nu fu liberat de acolo niciodata.

In zadar il ceru Patriarhul de Constantinopol prin Mihai Viteazul, in Octombre 1598, si apoi Sultanul insusi; el nu mai iesi niciodata la iveala.